

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

دانشگاه آزاد اسلامی
واحد تهران مرکزی
دانشکده هنر و معماری / گروه
پایان نامه برای دریافت درجه کارشناسی ارشد (M.A.)

گرایش :

پژوهش هنر

عنوان:

بررسی پوشش زن در شاهنامه های مصور (مطالعه موردی شاهنامه
بایسنقری و شاهنامه طهماسبی)

استاد راهنما:

دکتر غلامعلی حاتم

استاد مشاور:

دکتر فاطمه شاهرودی

پژوهشگر:

مینا میرزایی

پاییز ۹۲

منشور اخلاق پژوهش

با یاری از خداوند سبحان و اعتقاد به این که عالم محضر خداست و همواره ناظر بر اعمال انسان و به منظور پاس داشت مقام بلند دانش و پژوهش و نظر به اهمیت

جایگاه دانشگاه در اعتلای فرهنگ و تمدن بشری، ما دانشجویان و اعضاء هیات علمی واحدهای دانشگاه آزاد اسلامی متعهد می گردیم اصول زیر را در انجام

فعالیت های پژوهشی مد نظر قرار داده و از آن تخطی نکنیم:

- ۱- اصل برائت: التزام به برائت جویی از هر گونه رفتار غیر حرفه ای و اعلام موضع نسبت به کسانی که حوزه علم و پژوهش را به مثابه های غیر علمی می آلاینند.
- ۲- اصل رعایت انصاف و امانت: تعهد به اجتناب از هر گونه جانب داری غیر علمی و حفاظت از اموال، تجهیزات و منابع در اختیار.
- ۳- اصل ترویج: تعهد به رواج دانش و اشاعه نتایج تحقیقات و انتقال آن به همکاران علمی و دانشجویان به غیر از مواردی که منع قانونی دارد.
- ۴- اصل احترام: تعهد به رعایت حریم ها و حرمت ها در انجام تحقیقات و رعایت جانب نقد و خودداری از هر گونه حرمت شکنی.
- ۵- اصل رعایت حقوق: التزام به رعایت کامل حقوق پژوهشگران و پژوهیدگان (انسان، حیوان و نبات) و سایر صاحبان حق.
- ۶- اصل رازداری: تعهد به صیانت از اسرار و اطلاعات محرمانه افراد، سازمان ها و کشور و کلیه افراد و نهادهای مرتبط با تحقیق.
- ۷- اصل حقیقت جویی: تلاش در راستای پی جویی حقیقت و وفاداری به آن و دوری از هر گونه پنهان سازی حقیقت.
- ۸- اصل مالکیت مادی و معنوی: تعهد به رعایت کامل حقوق مادی و معنوی دانشگاه و کلیه همکاران پژوهش.
- ۹- اصل منافع ملی: تعهد به رعایت مصالح ملی و در نظر داشتن پیشبرد و توسعه کشور در کلیه مراحل پژوهش.

تشکر و قدردانی:

از استاد با کمالات و شایسته؛ جناب آقای دکتر غلامعلی حاتم که در کمال سعه صدر، با حسن خلق و فروتنی، از هیچ کمکی در این عرصه بر من دریغ ننموده اند و زحمت راهنمایی این رساله را بر عهده گرفتند؛ از استاد صبور و با تقوا، سرکار خانم دکتر فاطمه شاهرودی که زحمت مشاوره این رساله را در حالی متقبل شدند که بدون مساعدت ایشان، این پروژه به نتیجه مطلوب نمی رسید؛ کمال تشکر را دارم.

باشد که این خردترین، بخشی از زحمات آنان را سپاس گوید.

تقدیم به:

پدر و مادر عزیز و مهربانم که در سختی‌ها و دشواری‌های زندگی همواره یآوری دلسوز و فداکار و پشتیبانی محکم و مطمئن برایم بوده‌اند.

و به تمام آزاد مردانی که نیک می‌اندیشند و عقل و منطق را پیشه خود نموده و جز رضای الهی و پیشرفت و سعادت جامعه، هدفی ندارند.

تعهدنامه اصالت پایان نامه کارشناسی ارشد

اینجانب **مینا میرزایی** دانش آموخته مقطع کارشناسی ارشد ناپیوسته به

شماره دانشجویی 900733745 در رشته **پژوهش هنر** که در تاریخ ۱۳۹۲/۸/۱۲

از پایان نامه خود تحت عنوان: **بررسی پوشش زن در شاهنامه های مصور (مطالعه موردی شاهنامه بایسنقری و شاهنامه طهماسبی)** دفاع نمودم.

بدینوسیله متعهد می شوم:

۱- این پایان نامه حاصل تحقیق و پژوهش انجام شده توسط اینجانب بوده و در مواردی که از دستاوردهای علمی و پژوهشی دیگران (اعم از پایان نامه، کتاب، مقاله و ...) استفاده نموده ام، مطابق ضوابط و رویه های موجود، نام منبع مورد استفاده و سایر مشخصات آن را در فهرست ذکر و درج کرده ام.

۲- این پایان نامه قبلاً برای دریافت هیچ مدرک تحصیلی هم سطح، پایین تر یا بالاتر در سایر دانشگاهها و موسسات آموزش عالی ارائه نشده است.

۳- چنانچه بعد از فراغت از تحصیل، قصد استفاده و هرگونه بهره برداری اعم از چاپ کتاب، ثبت اختراع و ... از این پایان نامه داشته باشم، از حوزه معاونت پژوهشی واحد مجوزهای مربوطه را اخذ نمایم.

۴- چنانچه در هر مقطع زمانی خلاف موارد فوق ثابت شود، عواقب ناشی از آن را بپذیرم و واحد دانشگاهی مجاز است با اینجانب مطابق ضوابط و مقررات رفتار نموده و در صورت ابطال مدارک تحصیلی ام هیچگونه ادعایی نخواهم داشت.

نام و نام خانوادگی:

تاریخ و امضا

بسمه تعالی

در تاریخ : ۹۲/۸/۱۲

مقدمه.....	۲
فصل اول: کلیات طرح.....	۵
۱-۱- بیان مسئله.....	۵
۲-۱- اهمیت موضوع تحقیق و دلایل انتخاب آن.....	۵
۳-۱- هدفهای تحقیق.....	۶
۴-۱- سوالات یا فرضیه های تحقیق (بیان روابط بین متغیرهای مورد مطالعه.....	۶
۵-۱- چهارچوب نظری.....	۶
۶-۱- روش تحقیق.....	۷
۷-۱- پیشینه پژوهش.....	۷
۸-۱- روش گرد آوری اطلاعات.....	۷
۹-۱- روش تجزیه و تحلیل اطلاعات.....	۸
۱۰-۱- واژه‌های کلیدی.....	۸
۱۱-۱- محدودیت ها و مشکلات تحقیق.....	۸
فصل دوم: زنان در شاهنامه.....	۱۰
بخش اول: زن در شاهنامه.....	۱۰
۱-۲- زن در شاهنامه.....	۱۰
۲-۲- زنان شاهنامه.....	۱۲
۲-۲- الف- خصوصیات زنان شاهنامه (زن از دیدگاه فردوسی).....	۱۸
۲-۲- ب- بررسی شخصیت برخی از زنان شاهنامه.....	۲۱
بخش دوم: پوشش در شاهنامه.....	۲۶
۲-۲- پوشش در شاهنامه.....	۲۶

- ۲۷..... ۲-۲- الف- پوشیده رویی زنان.....
- ۳۱..... ۲-۲- ب- اسامی و جنس پوشاک.....
- ۳۴..... ۲-۲- پ- رنگ.....
- ۳۷..... فصل سوم: شاهنامه های مصور.....
- ۳۷..... ۳-۱- تصویرگری در ادبیات.....
- ۴۴..... ۳-۲- معرفی شاهنامه های مصور.....
- ۴۴..... ۳-۲- الف- شاهنامه کاما.....
- ۴۵..... ۳-۲- ب- شاهنامه دموت.....
- ۴۷..... ۳-۲- پ- شاهنامه قوام الدین.....
- ۴۸..... ۳-۲- ت- شاهنامه مکتب شیراز.....
- ۵۰..... ۳-۲- ث- شاهنامه بایسنقری.....
- ۵۲..... ۳-۲- ج- شاهنامه محمد جوکی.....
- ۵۳..... ۳-۲- چ- شاهنامه ابراهیم سلطان.....
- ۵۴..... ۳-۲- ح- شاهنامه سر بزرگ.....
- ۵۵..... ۳-۲- خ- شاهنامه طهماسی.....
- ۵۶..... ۳-۲- د- شاهنامه شاه اسماعیل.....
- ۵۷..... ۳-۲- ذ- شاهنامه شاه عباس.....
- ۵۸..... ۳-۲- ر- شاهنامه مجموعه اسپنسر.....
- ۵۹..... ۳-۲- ز- شاهنامه متروپولیتن نیویورک.....
- ۵۹..... ۳-۲- ژ- شاهنامه رشیدا.....
- ۶۱..... ۳-۲- س- شاهنامه قاسمی (میرزا قاسم گنابادی).....

۳-۲-ش	شاهنامه داوری.....	۶۲
فصل چهارم: پوشش زن در نگاره های شاهنامه بایسنقری و شاهنامه طهماسبی.....		
۶۵	بخش اول: شاهنامه بایسنقری.....	۶۵
۴-۱	تاریخچه شاهنامه بایسنقری.....	۶۵
۴-۱-الف	ویژگی های نگاره های شاهنامه بایسنقری.....	۶۷
۴-۱-ب	معرفی هنرمند معروف شاهنامه بایسنقری.....	۶۹
۴-۱-پ	پوشش زنان در دوره تیموریان.....	۷۱
۴-۱-ت	بررسی پوشش زنان در نگاره های شاهنامه ی بایسنقری.....	۸۳
بخش دوم: شاهنامه طهماسبی.....		
۴-۲	تاریخچه شاهنامه طهماسبی.....	۹۹
۴-۲-الف	ویژگی های نگاره های شاهنامه طهماسبی.....	۱۰۲
۴-۲-ب	معرفی هنرمندان شاهنامه طهماسبی.....	۱۰۴
۴-۲-پ	پوشش زنان در دوره صفویان.....	۱۱۶
۴-۲-ت	بررسی پوشش زنان در نگاره های شاهنامه طهماسبی.....	۱۲۵
فصل پنجم: نتیجه گیری.....		
۱۴۱	نتیجه گیری.....	۱۴۱
۱۴۳	فهرست منابع و مآخذ.....	۱۴۳
۱۵۰	فهرست تصاویر.....	۱۵۰

چکیده:

پوشش مفهومی است که تفاوت های زن و مرد را بیان می کند. پوشش در فلسفه ی وجودی زن ارزش خود را نشان می دهد چرا که خداوند زن را به خاطر آفرینش متفاوت، در پرده ی پوشش قرار داد. بحث پوشش و لباس زنان در ایران همواره مورد توجه بوده و در سیر تاریخ این سرزمین از جمله در نگاره ها، پوشش و لباس مناسب را متناسب با فرهنگ ایرانیان شاهد هستیم.

هدف این پژوهش بیان هرچه ساده تر نوع پوشش زن، نقوش و تزئینات آن در شاهنامه های مصور انتخاب شده است، بنابراین سعی شده با در نظر گرفتن نگاره ها و تطبیق آن با لباس های همان دوره ای که شاهنامه در آن مصور شده، به نوعی قطعات لباس و ضمایم آن را به صورت جز به جز مورد بررسی قرار دهیم. لذا با انتخاب چند اثر از نگاره های شاهنامه ی بایسنقری و شاهنامه ی طهماسبی به موضوع پرداخته می شود. این پژوهش به روش توصیفی تحلیلی و تحقیق مشاهده ای انجام گرفته و بر مبنای مشاهده ی نگاره ها نوع پوشاک زنان شرح داده شده است.

کلمات کلیدی:

شاهنامه های مصور، شاهنامه بایسنقری، شاهنامه طهماسبی، زن، پوشش.

مقدمه:

پوشاک هر قوم و سرزمینی بیانگر تمدن و فرهنگ آن است. در این راستا، پوشاک ایرانیان از غنای فرهنگی شایسته ای برخوردار است. همچنین بحث پوشش و لباس در ایران همواره مورد توجه مردمان این مرز و بوم بوده و در سیر تاریخ کهن این سرزمین چه در نگاره ها و آثار تاریخی به جا مانده و چه در نوشته های مکتوب، پوشش و لباسی مناسب را متناسب با فرهنگ ایرانیان شاهد هستیم.

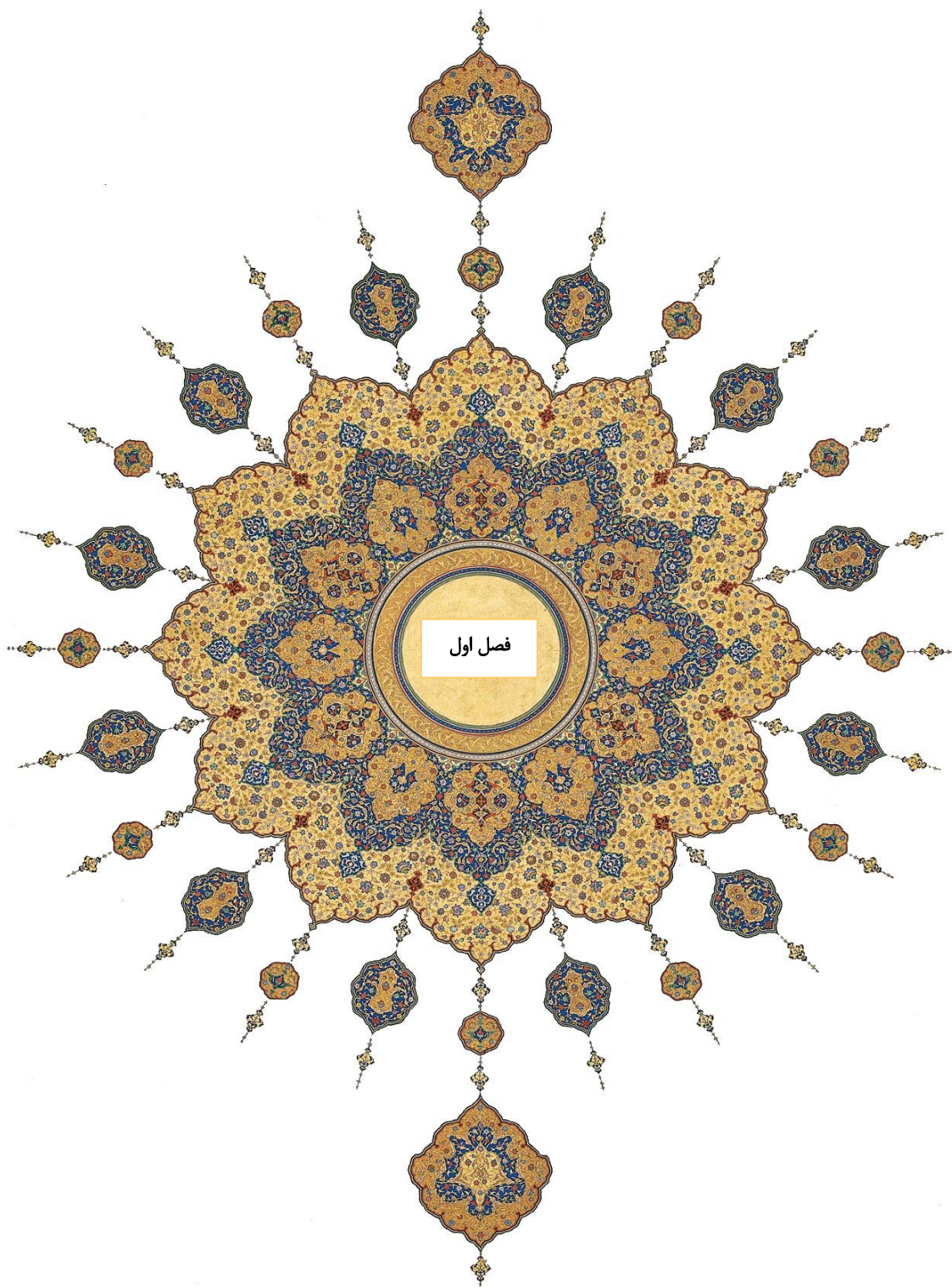
همگام شدن هنر و ادبیات ایران با به نقش در آوردن رویدادهای نمود یافته، رسیدن به فرهنگ پوشش مردم این سرزمین را برای ما روشن ساخته است. نگارگری های به جا مانده از قرن های مختلف ایران که نتیجه به تصویر کشیدن شاهکارهای ادبی ایران و ذوق هنرمندان ایرانی است منبع خوبی برای رسیدن به این هدف است. از این میان دو شاهنامه ی بایسنقری و شاهنامه ی طهماسبی را می توان شاهکارهای عرصه ی شاهنامه نگاری نامید و آن ها را جزء گنجینه های تکرار نشدنی تاریخ تمدن به حساب آورد.

با این که فردوسی در شاهنامه از پوشاک سخن نمی گوید و فقط شخصیت ها را کلامی به تصویر کشیده است هنرمندان با قدرت اعجاب آور خود که عمده ی آن ها در گمنامی مانده اند توانسته اند با رنگ هایی به تالوؤ خورشید و خطوطی زیبا و روان، داستان ها را نقش آفرینی کنند تا زیبایی کلام شاهنامه را با تصاویر زیبا، جاودانه سازند و صحنه ها و اتفاقات را در پیش دیدگان ما مجسم نمایند. هنرمندی که در اعصار تاریخی زندگی نکرده و انسان های شاهنامه را ندیده ولی با آن ها رابطه ای عاطفی برقرار کرده تا بتواند به آن ها تجسم بخشد و بر آن ها لباس بپوشاند، لباسی از پوشش دوران خود انگار که وقایع داستان در عصر خود او اتفاق افتاده است. از این رو سعی شد تا واقعیت تاریخی لباس های زنان را در دو شاهنامه ی بایسنقری و شاهنامه ی طهماسبی روشن سازیم، لذا بر آن شدیم تا نوع پوشش زنان این دو شاهنامه را با دوره هایی که مصور شده اند تطابق دهیم.

در این پژوهش نخست شخصیت و ویژگی زنان در شاهنامه بررسی می شود. سپس شاهنامه های مصور از عهد سلجوقیان تا دوره ی قاجار همراه با ویژگی های هر یک از آن ها شرح داده می شود تا نشان دهیم که شاهنامه از نظر مصور کردن با اهمیت بوده و در هر دوره توسط نگارگران هر مکتبی به تصویر در آمده است و در ادامه پژوهش

تاریخچه ی شاهنامه بایسنقری و شاهنامه ی طهماسبی، ویژگی های کلی نگاره ها، نگارگران، نوع پوشش زنان در عهد تیموری و صفوی بیان می گردد و سپس نوع لباس زنان در نگاره ها به صورت جزء به جزء با توجه به منابع تاریخ پوشاک و پوشش بررسی می شود.

این پژوهش با کمبود منابع مکتوب رو به رو بوده است. امید است این مجموعه ی مختصر که نشان دهنده ی بخش کوچکی از فرهنگ بزرگ و پایدار سرزمین ایران است بتواند توجه و علاقه به بررسی عمیق تری را در این زمینه برای دیگران فراهم سازد و سبب آن شده باشد که هنرمندان امروز با فرهنگ، هنر و ادبیات ایران بیگانه نباشند و پیوندی دوباره برقرار کنند.

فصل اول

کلیات طرح:

۱-۱- بیان مساله تحقیق :

به تصویر کشیدن شاهکارهای ادبی ایران نتیجه ذوق هنرمندان ایرانی است. زن به مثابه ی عنصری از جامعه موضوعی است که در ادبیات و هنر همیشه مورد توجه و اهمیت خاصی بوده است، این موضوع در هنرهای مختلف ایران از دیرباز تا امروز مورد توجه هنرمندان دوره های مختلف از جمله معاصر قرار گرفته است. پوشش زن در این آثار دارای عناصر برجسته ای است که علاوه بر پرداخت زیبایی شخصییت از لحاظ جمال شناسی نیز قابل بررسی و تأمل است. علی رغم اینکه از فردوسی توسی هزاران بیت شعر حماسی به یادگار مانده است برخلاف عرف زمانه زن را براساس نوعیت ماده بودنش از جنس انسان متمایز نمی کند. تعداد داستانهایی که زن در آن نقش دارد و به تصویر درآمده اندک است و فقط از شخصییت آنها سخن گفته شده و در کتابهای نگارگری نیز بیشتر به بررسی نگارگری و شیوه های نگارگری پرداخته شده و به پوشاک زن به صورت متکوب و منقول توجهی نشده و به مانند یک نوع واحد مورد ارزیابی قرار نگرفته است. در شرایطی که زنان نیمی از جمعیت کشور ما را تشکیل می دهند مرزهای ممنوعه بسیاری از جمله عفت عمومی مانع از آن می شود که به صورت همه جانبه ای به مسائل این گروه عظیم پرداخته شود، لذا تلاش ما براین است که با نگاهی به نقش و پوشش زن در نظم و نثر فارسی به کالبد شکافی تصویر زن و نوع لباس او در شاهنامه های مصور پرداخته و به بررسی تاریخی آن قدمی برداریم.

۱-۲- اهمیت موضوع تحقیق و دلایل انتخاب آن :

علاقه مندی به هنر و ادبیات به خصوص شاهنامه فردوسی و بازنگری دوره های مختلف تاریخی در شاهنامه به منظور رسیدن به نوع پوشش زن و چگونگی نگاه ادبیات و هنر به شخصییت زن و پوشش او و بررسی تاریخی انواع شاهنامه های مصور ما را برآن داشت با سیرو سلوکی در وادی ادبیات و داستانهای زیبای شاهنامه به بررسی فرهنگ پوشش زن در ادبیات و نمود آن در تصاویر برسیم. در این راستا کتاب حماسی و نماد ملیت و جاودانگی سرزمین ما شاهکار ارزشمند فردوسی و دیگر شاهنامه ها که مطالبی از اعصار تاریخی را در خود دارند چراغی فروزان در این راه نیمه تاریک هستند.

۳-۱- هدفهای تحقیق :

هدف از این پژوهش تلاش برای بیان هرچه ساده تر طرح پوشش زن، نقوش و تزئینات آن در شاهنامه های مصور است و برآن شدیم تا واقعیت تاریخی لباس های شاهنامه فردوسی را در هردوره و مقطع زمانی به یاری منابع تصویری و تئوری موجود روشن سازیم و نوع پوشش و ضمایم آنها را بررسی کنیم.

۴-۱- سوالات یا فرضیه های تحقیق (بیان روابط بین متغیرهای مورد مطالعه)

- رنگ آمیزی و فرم پوشش زن با توجه به ظرافت زنانه به کار رفته یا با پوشش مردان در نگاره ها تفاوتی ندارد.
- زنان در نگاره ها به صورت واقع گرایانه بازنمایی شده اند یا نگارگران تصویری افسانه ای و غیرواقعی از آن ارائه داده اند.

- سنت ادبی، اعتقادات دینی، فرهنگ و آداب و رسوم در بازنمایی نوع پوشش سهیم بوده است.

- نوع لباس زن درهریک از شاهنامه ها یکسان است یا بسته به محیط، تاریخ داستان و طبقه اجتماعی هر یک از زنان است.

۵-۱- چهارچوب نظری تحقیق :

در این پژوهش پایه های نظری درباره شخصیت، جایگاه و پوشش زن در هر یک از شاهنامه های مصور از حیث زیبایی شناسی بصری، آرایش لباس و بازتاب آن در کلام تصویری مورد توجه قرار می گیرد. بهترین مدرک جهت آگاهی یافتن از مشخصات و طرح لباس زنان در شاهنامه ها نمونه های تصویری در آثار هنری و تاریخی مثل اسناد مکتوب، دیوارنگاره ها، نگارگری ها، ظروف، نقاشی ها، مجسمه ها و... مربوط به هر دوره می باشد. که در آنها می توان زمینه های متنوع پوشش زنان را جستجو کرد و با شاهنامه ها مطابقت داد.

۶-۱- روش تحقیق:

به روش توصیفی-تحلیلی بوده و با استفاده از منابع تصویری و تئوری و در صورت نیاز به روش مشاهده ای و میدانی.

۱-۷- پیشینه پژوهش:

در بررسی و جستجوهای صورت گرفته هیچ پایان نامه ای با این عنوان یافت نشد تعدادی پایان نامه با محوریت زن در شاهنامه، نوع نگاه به زن، هویت زن و تأکید حضور او در اشعار فردوسی و معرفی زنان نامدار که در شکل گیری داستان ها نقش دارند و بررسی نوع پوشش و ارتباط میان نقوش پارچه های دوره صفوی و تأثیر آن بر نقوش البسه در نگاره های شاهنامه طهماسبی و بایسنقری به شرح زیر معرفی می شود.

بررسی و مقایسه طرحی لباس و شخصیت پردازی در نگاره های عصر تیموری و صفویه

-آریان فر، شهریار. دانشگاه هنر-تهران، دانشکده هنرهای تجسمی، استاد راهنما: مهدی حسینی، استاد مشاور: مژگان جهان آرا

بررسی تطبیقی نقوش بافته های دوره صفویه و البسه در نگارگری مکتب تبریز (مورد مطالعه: شاهنامه طهماسبی)

-مومنی، طاهره. دانشگاه الزهراء، دانشکده هنر، استاد راهنما: مهین سهرابی نصیرآبادی، استاد مشاور: لیلا ثمری

بررسی تصویر زن در شاهنامه بایسنقری و شاهنامه طهماسبی

-گل کرم، شهره. دانشگاه الزهراء، دانشکده هنر، استاد راهنما: علی اصغر میرزایی مهر، استاد مشاور: زهرا پاکزاد.

۱-۸- روش گرد آوری اطلاعات:

کتابخانه ای، منابع تصویری و تئوری موجود، نسخ مصور (نقاشی ها)، دیوارنگاره ها، ظروف، مجسمه ها، پایان نامه ها، مجلات، مقالات از طریق مشاهده و بررسی آثار موجود و سایر منابع.

۱-۹- روش تجزیه و تحلیل اطلاعات:

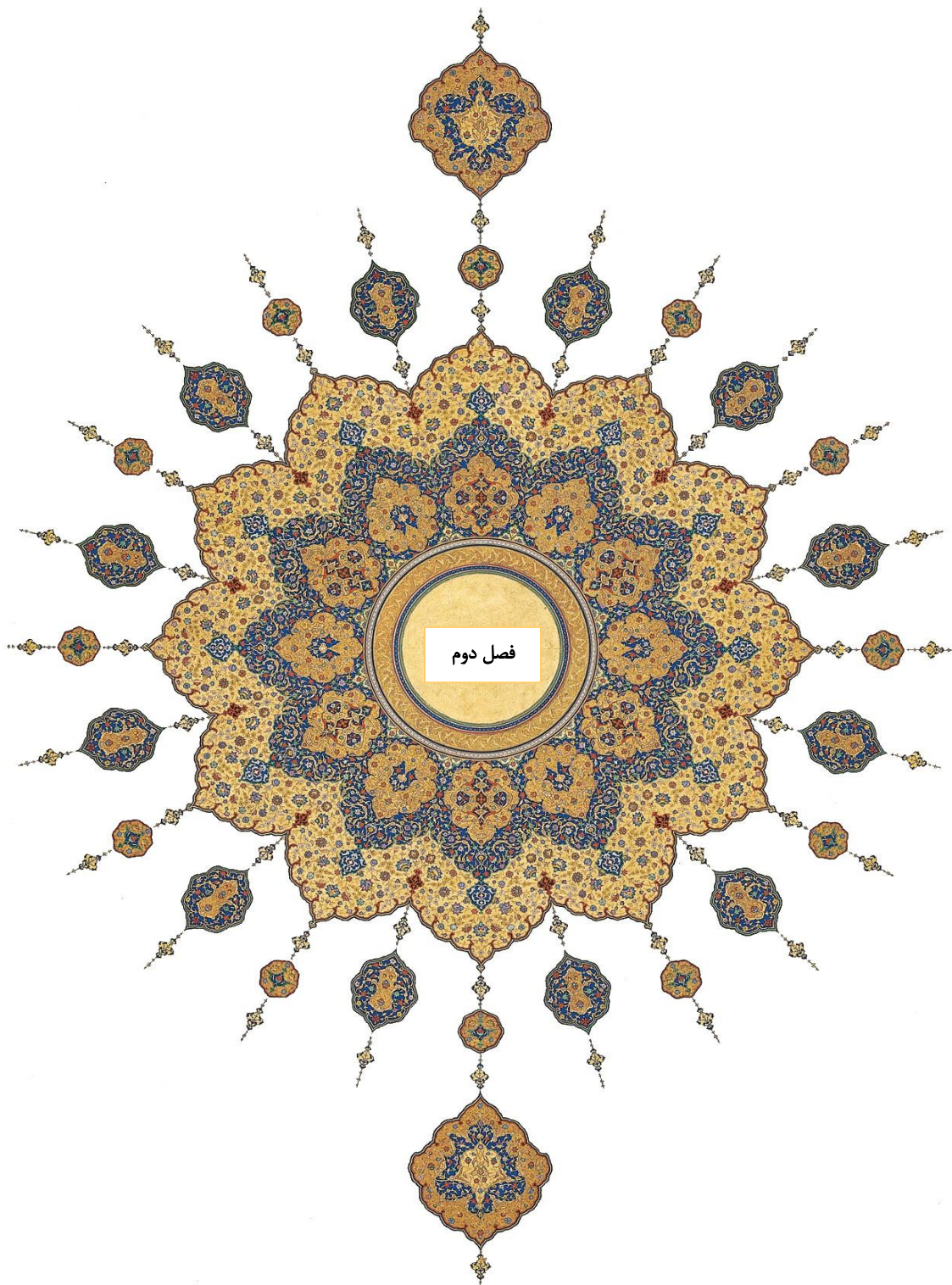
این پژوهش به بررسی پوشش زن در شاهنامه های مصور خواهد پرداخت و سعی بر آن است که نوع لباس زنان در شاهنامه ها را با دوره هایی که در آن شاهنامه ها مصور شده اند با توجه منابع و شواهد موجود و تکیه بر آثار هنری به جای مانده اعم از دیوارنگاره ها، نسخ مصور و... که در آن نشانی از تصویر زن است تطبیق داده شود.

۱-۱۰-۱- واژه های کلیدی:

شاهنامه های مصور، شاهنامه بایسنقری، شاهنامه طهماسبی، زن، پوشش.

۱-۱۱-۱- محدودیت ها و مشکلات تحقیق:

اهمیت شاهنامه آنقدر بوده که در هر دوره و حکومتی به خاطر علاقه به این منظومه به دستور حاکم آن دوره و توسط نگارگران هر مکتبی به تصویر درآمده است در این میان به علت تعدد شاهنامه ها و به علت نبودن تصاویر از تمام آنها فقط به بررسی و تطبیق تصاویر معدودی از شاهنامه ها که تصویر آنها در دسترس بوده می پردازیم. نکته دیگر نبود منابع و مطالبی مناسب موضوع است زیرا به موضوع پوشش زن در شاهنامه کم پرداخته شده، چه لباس برای زن و چه برای مرد توجهی نشده است. محور بیشتر موضوعات درباره شاهنامه از نگاه ادبی بیشتر جنبه های بلاغی، نمادین، مذهبی، تمثیلی، شیوه های داستان سرایی و صحنه پردازی های آن توجه شده است و در کتاب های نگارگری توجه به نگارگری، تحلیل نگاره ها از حیث ترکیب بندی، عنصر رنگ و نور، پیکره پردازی، تزئینات نگاره ها بوده و بیشتر شخصیت های اساطیری، پهلوانی و صحنه های حماسی تصویر شده اند و به زن و پوشش او توجهی نشده است و در شاهنامه های مصور به ندرت با تصویر زن روبرو می شویم لذا پژوهش های ناچیزی درباره جایگاه زن در شاهنامه فردوسی به خصوص نوع پوشش او در شاهنامه های مصور انجام شده است و بیشتر پژوهش ها معطوف به شاهنامه های بایسنقری و شاهنامه طهماسبی بوده و در مورد دیگر شاهنامه های مصور کوتاهی شده است. دیگر اینکه منابع اطلاعاتی مربوط به لباس موجود در کتابخانه های دولتی نیز یا در دسترس نمی باشد و یا به علت قدیمی بودن در اختیار مراجعه کنندگان قرار نمی گیرد.

۲-۱- زن در شاهنامه

شاهنامه به یمن جلوه گاه پهلوانی و رزم آوری های قهرمانان خود کتابی مردانه معرفی شده است و شخصیت های ماندگار آن مردانی هستند که زندگی و مرگشان نماد آزادی، آزادی، سربلندی و افتخار است. با این وصف نباید نقش زنان بزرگ و برجسته را نادیده گرفت؛ زنانی که با خردمندی و درایت خویش نقش اساسی در زندگی و سرنوشت خود داشتند و در دگرگونی های اجتماعی و سیاسی عصر خود تأثیرگذار بودند.

کمال بی عدالتی است که تصور کنیم زنان شاهنامه تبعیدی شبستان ها هستند و فریاد مرگ و زندگی شان از پرده حرم سراها عبور نمی کند. زن شاهنامه همواره آفرینش های خود را ارائه کرده است. اگر فرزانه طوس، بنا به مقتضیات زمان خود، زن را با واژه های اغراق آمیز تصور نکرده، نقش اساسی آنان را در ایجاد کانون های قدرت و استمرار آن به خوبی نمایانده است.

زن شاهنامه عامل ادغام قلمروهای حکومتی است. در ازدواج درون گروهی، عامل پایداری قدرت و در ازدواج برون گروهی نقش مؤثری در جذب، دفع و حذف قدرت دارد. زن در شاهنامه زمانی به عنوان مظهر جادو و فریب کاری ظاهر می شود که دو قهرمان معروف، رستم به عنوان «ایران بان» و اسفندیار نماینده «دین بهی» در گذر از هفت خوان، در بی خبری خویش، همه وجودشان آرزو و تمنای آغوش زن است. در این جاست که زن جادو در قیافه ماه رویی سخت جذاب به سویشان می آید تا با دلبری، جامی می به آنان بنوشاند و بعد نابودشان کند که هر دوی آن (با اندکی تفاوت) به یاری نیروی عقیده و ایمان، خود را در برابر فریبندگی جادو می رهانند.^۱

زمانی فریدون بر ضحاک چیره شد که بر دو زن ایرانی شهرناز و ارنواز- همسران ضحاک و عاملان انتقال قدرت- دست یافت همین دو زن مادر سه پسر فریدون، ایرج (نماینده قانون مذهب)، تور (نماینده جنگ جویی) و سلم (نماینده ثروت) شدند.

^۱. برزگر، هاجر، بررسی پوشاک در دوره ساسانیان با تأکید بر نگاره های شاهنامه بایسنقری، ص ۵۱.

اگر زنی چون تهمینه در عشق ورزی و انتخاب همسر پیش قدم شد، مردی را انتخاب کرد که از نظر خصلت های انسانی یگانه است. به خاطر کام جویی های زودگذر با رستم پیوند زناشویی نمی بندد، زیرا به درستی آگاه است رستم مردی نیست که وابسته به زندگی شخصی خود باشد، او پهلوانی است که حیات و نابودی اش، زندگی و مرگ مردمش است.

گذشت از این، پیش قدم شدن زن در انتخاب زوج، نشانه فرهنگی می باشد که در آن، جنس زن بر مرد برتری داشته است. در جامعه ای که جنس مرد برتر است، می تواند در انتخاب زوج پیش قدم شود، عشق و دلدادگی ابراز کند و یا با شیوه های رنگارنگ، مرد را به سوی خود بکشد.

به هر صورت نمی توان نقش و کارکرد سیاسی، اجتماعی زنان را که آفریننده شاهنامه از آنان به نیکی و دانایی یاد کرده است، ندیده گرفت. زنانی چون فرانک- مادر فریدون- که به راستی زمینه ساز قیام کاوه بود، کتایون- همسر گشتاسب و مادر اسفندیار- سیندخت- همسر مهرباب کابلی و مادر رودابه- که درایتش سرزمین و مردمش را از نابودی نجات داد و نیز فرنگیس- همسر سیاوش- منیژه دختر افراسیاب و همسر بیژن که به عنوان زنی وفادار در جهان معروف است و همان زنی که با عدالت سی سال پادشاهی کرد.

از این دست بانوان می توان به بانو گشسب- دختر رستم- و گردآفرید و زنانی دیگر اشاره کرد که هر یک در دلاوری و وفاداری، سیاست و درایت کم تر از قهرمانان شاهنامه نبوده اند. نکته دیگر این که، کتاب شاهنامه که حکیم فرزانه و ایران دوست طوس، آن را به عنوان شناسنامه ملی قومی بزرگ بر تارک تاریخ و تمدن بشری ثبت کرده، نمایش نامه بزرگیات که نقش های اصلی آن را مردان و زنانی ایفا کرده اند که نماینده قدرت آن جامعه هستند، زن شاهنامه، نماینده زنان عصر خود نیست.^۱

^۱. یوسفی، فریده، جایگاه سیاسی، اجتماعی زنان شاهنامه، تهران، انتشارات شلفین، چاپ نخست، ۱۳۸۲، ص ۲۵-۱۹.